

Юрій Мицик (Київ)

ЗАПИСКИ ПОДОРОЖУЮЧОГО КРАЄЗНАВЦЯ (подорожні нотатки літа 2006 року)

Відпустки кожен проводить по-різному. Автор цих рядків разом із кількома своїми приятелями, письменниками й журналістами з Дніпропетровська, вже сім років поспіль тиждень відпустки проводить у мандрах Україною. Цьогорічна подорож була присвячена Чернігівщині і проведена за сприяння університетів у Чернігові (декан істфаку, доц. О.Коваленко), Ніжина (ректор – проф. О.Бойко, декан істфаку доц. Л.Мицик), мерії Прилук (В.Блідченко), за що автор висловлює їм щиру подяку.

Наш шлях цього разу проходив через Козелець, с. Лемеші, с. Чемери (це місця, пов'язані з родом Розумовських), Чернігів, с. Шестовицю, Салтикову Дівицю (відома героїчною обороною від польських загарбників у 1663 р.), с. Заньки (тут стоїть музей зірки класичного українського театру Марії Заньковецької), Ніжин, Борзну, Сосницю, с. Полісся (до 1946 р. – Бандерівка!), Ічнію, с. Іржавець (меморіальна садиба-музей композитора Л.Ревуцького), Прилуки та інші. Знову спало на думку, що йдемо слідами Великого Кобзаря, котрий понад 150 років тому відвідав найважливіші історичні місця підросійської України.

Козелець. Перший значний пункт на трасі Київ-Чернігів, славний своїми величними церквами XVIII ст. Неможливо не побачити величного собору Різдва Богородиці (1752-1763 роки) із гігантським іконостасом, що зберігся з тих часів. Цей собор збудовано коштом козацьки Н.Розумихи – матері Олекси та Кирила Розумів, які стали графами Розумовськими. Один син став чоловіком імператриці Єлизавети, а другий – гетьманом України. Збереглися в Козельці й громадянські будівлі XVIII ст., пов'язані з Розумовськими, але вони занедбані. На сходах одного з будинків Розумиха колись вітала імператрицю, а та мусила вклонитися своїй свекрусі. В Лемешах стоїть Трьохсвятительський храм, збудований коштом О.Розумовського над могилою батька – Григорія Розума, також заснована на честь Н.Розумихи школа (на початку XX ст. її перебудували в українському народному стилі). Козелець пам'ятний і тим, що тут 1662 р. відбулася козацька рада, на якій гетьманом Лівобічної України було обрано переяславського полковника Якіма Сомка. Стоїть тут і будинок полкової канцелярії. Хоча Козелець був тільки сотенним центром, але певний час у ньому містився осередок влади Київського полку. До речі, будинків козацьких полкових канцелярій збереглося в Україні всього чотири: у Батурині, Козельці, Прилуках та Чернігові. Оглядаючи їх, дивуєшся, наскільки скромною була козацька старшина, яку так лаяли радянські історики за експлуатацію мас; наскільки скромним, але ефективним був адміністративний апарат Української козацької держави – Гетьманщини! Бюрократії практично не було! У будинку полкової канцелярії Козельця нині бібліотека, в якій працює енергійний і відданий справі жіночий колектив. Ці жінки, зокрема, збирають свідчення про голодомори 1932-1933 та 1947 років. Частину матеріалу вони погодилися передати для публікації в серії “Український голокост 1932-1933 рр.” (уже йде збір матеріалу для її 4-го тому).

Подарувавши бібліотеці свої книжки, учасники подорожі поїхали у сусідню Данівку. Хоча минулого року ми її відвідували, але й цього разу вирішили там побувати. Адже в цьому селі і є Свято-Георгіївський собор (1741-1770 роки), побудований у стилі українського бароко. Зараз тут Свято-Георгіївський жіночий монастир УПЦ Московського патріархату. Стукаємо у ворота – у віконці з’являється обличчя немолодої черниці. Почувши українську мову, вона суворо питає, до якого патріархату ми належимо. Нам не доводилося чути, щоб такі питання ставили туристам, особливо іноземним, скажімо, при вході до мощів святих угодників у Києво-Печерській Лаврі, тому запитали, яке це має значення. У відповідь почули стереотипний набір брехливих визначень: “розкольники”, “неканонічні” тощо. Ми брехати не стали, сказавши, що всі, за одним винятком, належимо до УПЦ Київського патріархату. Але й “виняток” на знак солідарності з нами відмовився оглядати собор. Ця подія стала для нього холодним душем і предметом гірких роздумів на тему: “Чи є УПЦ Московського патріархату справді українською?” Побачене далі посилює його песимістичні настрої...

При в’їзді в Чернігів уже здалека ми побачили золоті бані білосніжної церкви Св.Катерини, збудованої у XVIII ст. родиною чернігівських полковників Лизогубів. Наблизившись, ми побачили намети пікетувальників із Партії регіонів та блоку Наталії Вітренко, які не допускали передачі цього храму (нині там філія музею) віруючим УПЦ Київського патріархату. І це при тому, що Московському патріархату вже передано найкращі й найпрестижніші чернігівські храми й монастирі, насамперед Спаський собор XI ст. і Свято-Успенський Єлецький монастир. У розмовах із пікетувальниками одразу впала у вічі їхня відверта українофобія й агресивність. Щодо їхньої відданості православної вірі, то мене взяв великий сумнів. Пригадалось, як років сім тому Н.Вітренко виступала у Дніпропетровську в телепередачі “Політпівбар”. На запитання журналіста: “Як Ви можете симпатизувати більшовикам, котрі розстріляли тисячі православних священиків і ченців?”, вона відповіла приблизно так: “Онї вєдь билі реакціоннїє!”. Взагалі комуноїдів-атеїстів та РПЦ міцно об’єднує тільки ненависть до самостійної Української держави, української мови і прагнення відновити “єдиную і недеїлімую” Російську імперію. Досить згадати, як митрополит Володимир (Сабодан) нагородив орденом Св.Володимира лідера комуністів П.Симоненка.

Чернігів – дивовижне місто. Кожен приїзд до нього відкриває нові незвідані сторінки його багатющої історичної та культурної спадщини. Скільки б не бував, наприклад, у печерах Св.Антонія, а вони знову й знову тягнуть до себе. Цього року нас привабив Чернігів археологічний. Уже в день приїзду ми побували в Єлецькому монастирі, де під час ремонтних робіт робітники випадково наштовхнулися на залишки споруд XII ст. Тоді ж від чернігівського археолога В.Коваленка ми дізналися про сенсаційне відкриття на давньому городищі у с. Шестовиця, де було знайдено поховання вікінга. Останні такі знахідки археологи зробили аж понад 80 років тому! Ми вирушили туди наступного дня. В сосновому лісі на березі Десни гуло, як у вулику. Десятки студентів із Чернігова, Ніжина, Донецька і Кіровограда розкопували оборонні й житлові споруди, печі X-XII ст. Вікінга та знайдені в його похованні речі вже відправили до Києва. Археологи (д.і.н. О.Моця та к.і.н. Ю.Ситий) показали нам на екрані комп’ютера десятки знімків знайдених речей. Тут були і мечі, і кинджал, і шолом, і

кінська зброя, і ще безліч важливих для науки речей, для ознайомлення з якими до Києва прилетіли археологи навіть зі Швеції.

Переночувавши в наметі археологів і добре підгодувавши ненаситних комарів, ми вирушили до Ніжина, який лежить на березі р. Остер. Про це місто московський кінорежисер Ельдар Рязанов колись зневажливо сказав, що воно відоме тільки тим, що тут батьківщина славнозвісних ніжинських огірків і співака Марка Бернеса. Тим самим Рязанов розписався у своїх “нижчебордюрних” знаннях про Україну, типових для московського обивателя (мав хоча б знати, що у ньому місті у своїх діда й баби провів дитинство Генеральний конструктор космічних кораблів Корольов, який писав у анкетах, що він українець, а його рідна мова – українська; чимало діячів культури, наприклад, відома актриса Еліна Бистрицька). Між тим, Ніжин – ровесник Москви (здагується в літопису 1147 р.), але особливо уславився в козацькі часи. Тут був один із центрів козацьких повстань, звідси 1648 р. повів козаків у похід проти гнобителів ніжинсько-чернігівський полковник Прокіп Шумейко (відомий воїн і дипломат, воював проти турків, навіть, на о. Сицилія, а загинув у 80-річному віці під Берестечком). Із Ніжином пов’язана третя дружина Богдана Хмельницького – Ганна і двоє її братів, полковники Іван і Василь Золотаренки, під Ніжином проходила “Чорна рада” (1663 р.), якій Пантелеймон Куліш присвятив однойменну повість. Із тих часів збереглося майже десяток церков, які нині успішно відновлюються і приваблюють до себе не тільки віруючих, а й туристів. Цілком випадково ми зустрілися і познайомилися з журналісткою Надією Онищенко, активним членом “Просвіти”, яка виявилася прекрасним знавцем місцевої старовини і провела для нас чудову екскурсію. Активно займаються краєзнавством місцеві священики УПЦ Київського патріархату о. Олександр Морозов та о. Сергій Чечин, беруть активну участь у виданні часопису “Ніжинська старовина”.

Перлина Ніжина – будинок Гімназії вищих наук, збудований за ініціативи місцевого уродженця, вихідця з козацького роду, канцлера Російської Імперії, графа Безбородька, який став прообразом старого графа Безухова в романі Льва Толстого “Війна і мир”. Ця гімназія за статутом прирівнювалася до університету, а потім і формально стала ним. Саме тут навчався геніальний Микола Гоголь. Тут сформувався його світогляд і були написані перші твори, тут треба шукати прообрази й сюжетних ліній його творів, наприклад, симпатії до греків, ціла громада яких мешкала у місті з часу Богдана Хмельницького. Не випадково в сучасному Ніжинському університеті знаходиться музей Гоголя, а в центрі міста стоїть пам’ятник письменнику. Є в університеті й малознана картина галерея з полотнами європейських майстрів XVI-XVIII ст., а музей Історії університету розповідає про ціле гроно відомих культурних діячів, які тут навчалися або викладали. Досить назвати імена українських письменників і поетів Олександра Афанасьєва-Чужбинського, Леоніда Глібова, Віктора Забіли, Нестора Кукольника, класика білоруської літератури Ф.К.Богушевича. Серед інших варто згадати випускника 1835 р. М.І.Миклуху – батька знаменитого етнографа М.М.Миклухи-Маклая.

Далі ми звернули на північний схід. Побували у Сосниці – батьківщині великого Олександра Довженка та її околицях, відвідали меморіальний музей геніального режисера, потім повернули до Прилук.

Це місто було засноване в 1092 р. на березі р. Удай і стало відомим ще в добатиєвські часи. Не випадково у центрі міста височіє пам'ятник князю Володимиру Мономаху. Прилуки нагадують собою Ніжин, хоча місцевість тут мальовничіша. Так само у центрі цього колишнього полкового міста стоять старовинні козацькі храми, під містом стоїть знаменитий Свято-Троїцький Густинський монастир.

До побудови церков у місті чимало зусиль доклав “поганий полковник” (визначення Тараса Шевченка) Гнат Галаган, який мабуть прагнув замолюти свій тяжкий гріх. (Галаган спричинився до взяття в 1708 р. московськими карателями Запорізької Січі і винищення її оборонців). Але прилуцькими полковниками були й славні Петро Дорошенко (майбутній гетьман), зять Богдана Хмельницького Федір Мовчан, соратник Івана Мазепи – Дмитро Горленко... З роду останнього вийшов Св.Іоасаф Белгородський (вихованець Києво-Могилянської академії). В Прилуках бували й інші “могилянці” – Св.Петро Могила, Св.Димитрій Ростовський (Тупталенко). Корінними прилуцанами були козацькі літописці Самійло Величко, Стефан Лукомський, Яків Маркович, історик Микола Маркевич, письменник Павло Носенко-Білецький, педагог, математик і літератор Антон Антонський-Прокопович (випускник “могиляки” і ректор Московського університету в 1808-1816 роках), Олександр Щербина, сліпий із дитинства, який розробив тифлологію, тобто науку освіти незрячих людей. У Прилуках бував Тарас Шевченко, працював Панас Мирний.

Ще на шляху до Прилук ми заїхали до Іржавя, що неподалік від Ічні. У цьому історичному селі (відомому чудотворним образом Богородиці, який, за переказом, запорожці взяли з собою на вигнання в 1709 р.) побував Великий Кобзар. Почувши переказ, поет написав один зі своїх найкращих віршів “Іржавець”, із гіркотою вказав на розбрат між гетьманом Мазепою і фастівським полковником Палієм, що стало однією з причин поразки України в Полтавській битві. Згадалися слова вірша “якби були одностайне стали”. Ці слова й нині актуальні.

Роман Тимченко (Ніжин)

КОРОТКИЙ НАРИС ІСТОРІЇ СЕЛА ПЕРЕБУДОВА

Сучасний етап розвитку української держави характеризується зростанням інтересу до минулого народу та його історії. Особливо цікавими є відомості про походження назв міст і сіл. Адже кожна людина повинна знати, хто вона, звідки пішла, знати про свою малу батьківщину і пишатися нею, якою вона б не була.

Власне, бажання написати нарис про село Перебудову з'явилося давно, але дуже важко було знайти потрібний матеріал, оскільки наявних бодай невеликих розвідок з історії села досі не було. Є згадки в краєзнавчих довідниках і короткі замітки в періодичній пресі. Зібравши ж потрібний обсяг усних свідчень сучасних і колишніх мешканців Перебудови, опрацювавши фонди Ніжинського краєзнавчого музею, а також відділу Державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині, стало можливим написання даної розвідки.

Перебудова – село Ніжинського району, центр сільської ради, якій підпорядковані села Валентіїв (відоме навколишніми ставками – улюбленим місцем відпочинку тисяч